

9. Портнов А. Історії для домашнього вжитку: Есеї про польсько-російсько-український трикутник пам'яті. – К. : Критика, 2013. – 344 с.
10. Плохій С. Брама Європи / Сергій Плохій ; пер. з англ. Романа Клочка. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 496 с.
11. LIVE|Червоний голод: Війна Сталіна проти України. | «Ваша і наша свобода» Інтерв'ю Енн Епплбаум на Радіо Свобода. – <https://www.radiosvoboda.org>. – 21.11. 2017.
12. Статистика населення в Україні в 1920-1930-ті роки / О. М. Гладун, О. П. Рудницький // Демографія та соціальна економіка. – 2009. – № 2. – С. 48–57.
13. Сергійчук В. Демографи враховують не всі жертви Голодомору. – https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2181905-demografi-vrahovuut-ne-vsi-zertvi-golodomoru.html. – 27.02.2017.
14. Перепись населения СССР 1937 года. История и материалы / Экспресс-информация. Серия «История статистики». Выпуск 3-5 (часть II). – М., 1990.
15. Нагорна Л. Політика пам'яті та її орієнтаційна місія // Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід / [Ю. Шаповал, Л. Нагорна, О. Бойко] ; за гол. ред. Ю. Шаповала. – К., 2013. – 600 с.

Н.О. Свинаренко, канд. іст. наук, доц. (*ХНЕУ імені С. Кузнеця, Харків*)

ГОЛОДОМОР 1932–1933 рр. НА ХАРКІВЩИНІ: ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА СУСПІЛЬНОГО РОЗУМІННЯ

Тема Голодомору 1932–1933 рр. займає особливе місце у нашій вітчизняній історії. Надто болюча ця тематика. І хоч у наші дні ще живуть і мають змогу розповісти про це очевидці та постраждалі, що вижили, у нашому суспільстві і досі про цю проблему пересічні громадяни мають, переважно, поверхневу, загальну уяву.

За останнє десятиріччя практично кожен українець пам'ятає, що у другій половині листопада загораються свічки по всій Україні в пам'ять про тих, хто загинув в роки страшного голоду 1932–1933 рр... Та про масштаби цього лихоліття (як відомо, кількість загиблих в будь-якому разі можна порівняти з населенням невеликої держави), нелюдські методи виконання масштабних сталінських хлібозаготівель, жахливе ставлення до жителів села, до пересічних трудівників – це ті проблеми, які сучасному європейцю навряд чи можуть бути зрозумілими.

Як історичний процес голодомор 1932–1933 рр. у різних аспектах вивчали як вітчизняні науковці та публіцисти, так і іноземні. Вивченню загальної проблеми голоду 1932–1933 рр. по всій Україні та у деяких її

аспектах присвятили багато уваги у своїх наукових працях такі відомі історики як С.В. Кульчицький «Демографічні наслідки голодомору 1933 рр. в Україні» (2003), «Голод 1932–1933 в Україні як геноцид: труднощі усвідомлення» (2007; 2008 – польськомовне видання у Варшаві), «Почему он нас уничтожил? Сталин и украинский Голодомор» (співавтор – Л. Івшина, 2007), Г.В. Боряк «Архівовид» в Україні 1936–1990 рр. як наслідок голодомору» (2013), В.І. Марочко «Територія Голоду 1932–1933 рр. в Україні: етнорегіональний та соціально-демографічний контекст» (2013), Г.В. Папакін «Чорні дошки» в політиці голодомору-геноциду 1932–1933 рр. в Україні» (2013) та ін. Їх роботи спираються на архівні документальні джерела, написані вони на основі сукупності різних наукових методів дослідження, з використанням спеціальної наукової лексики. Зрозумілі такі роботи, переважно обмеженому колу професійних істориків або науковців.

Завданням роботи є виявлення причин, які ускладнюють розуміння проблеми Голодомору 1932–1933 рр. на Україні, і Харківщині зокрема, у нашому суспільстві.

Звичайно, знайти відповіді на всі питання вказаної проблеми надзвичайно складно, тому що:

а) місцеві, корінні старожили є не у кожному місті, містечку, селищі або селі. Зазвичай, це люди віком за вісімдесят років, що ніколи не прагнули публічності, і своїми страшними згадками про події 1932–1933 рр. такі люди здатні поділитися тільки за умов, коли до них завітають місцеві школярі, студенти, краєзнавці, журналісти і відкрито виявлять зацікавлення їх особистою долею та історією краю у роки однієї з найбільших трагедій в історії нашого народу;

б) дуже змінилася політико-адміністративна карта Харківської області, багато районів, міст, селищ та сіл змінили назви, кордони в силу історичних умов та ін. змін. Зрозуміло, що недосвідченого дослідника така ситуація може заплутати;

в) до часу появи перших публікацій, коли вперше почали вивчати голодомор 1932–1933 рр., рівень забезпечення архівними документами місцевих органів влади того часу дуже різний. Бо різні люди працювали і по-різному виконували свої обов'язки, мали різний рівень кваліфікації та різне бажання вислужитися перед керівництвом. У роки Другої світової війни (в часи евакуації у східні райони Радянського Союзу або в період гітлерівської окупації) величезна кількість документів була спалена, знищена, пошкоджена як нацистами, так і місцевими жителями – таким чином, доступ до офіційних писемних джерел став ще більш обмеженим. У радянську епоху доступ до

друкованих джерел, у яких навіть побічно йшлося про жертви серед населення Радянської України у 30-ті роки ХХ століття або про сталінську політику в аграрній сфері, мали тільки обмежене коло професійних авторитетних істориків, яким тодішня влада абсолютно довіряла. Наш вітчизняний науковець Г.В. Боряк у своїй науковій статті «Архівовид» в Україні 1936–1990 рр. як наслідок голодомору» (2013) прагне дати відповідь на питання – чому ж фактів голодомору 1932–1933 рр. багато, але системно, по регіонах, державних напрямках, роках, їх скласти вкрай проблематично [1, с. 15]. Автор статті вказує, що за складання державних документів, їх зберігання, правильність та точність фіксування даних кримінальну відповідальність жоден чиновник не ніс. Вітчизняний історик Г.В. Боряк констатує, що в радянській Україні повномасштабне знищення архівів за 1932–1933 рр. тривало ще до 1941 р. Тобто, тодішні сталінські державні керівники свідомо потурали подібному ставленню до власної історії та не помічала відверто злочинних дій представників влади на місцях [1, с. 15].

Про фальсифікації інший вітчизняний дослідник Н.З. Прокіп у одній зі своїх робіт констатує: «Йдеться про період, що характерний обманом, підміною понять, секретністю, жорстокістю, який ніс непоправних культурних, етнічних, психологічних та моральних збитків українському народу та кожному громадянину, зокрема. Жодна медична документація не фіксувала правильного та правдивого діагнозу, масова фальсифікація документів, вилучення та ліквідація реєстрових книг смертності, які позначалися грифом «секретна документація» та на десятки років були приховані від дослідників» [3, с. 183–184].

Деякі документи тієї епохи є відвертим фальсифікатом, коли в документах іде мова про те, що у 1933 р. кількість померлих у деяких регіонах була мізерною, причиною смертності переважної більшості людей віком близько сорока років вказували «старість». Натомість, іще живі свідки завжди вказують на зовсім протилежні за змістом факти;

г) психологічні чинники. Людська пам'ять має властивість довго пам'ятати щось гарне та позитивне, до чого події Голодомору 1932–1933 рр. з об'єктивних причин не відносяться. А патріотизм і потрібно виховувати саме на таких темах. В одному з краєзнавчих досліджень валківчанин І.В. Скотар констатує: «...Порядні селяни, чесні трудівники в «актив» не ішли. Туди потрапляли ледарі, п'яниці, що зазрили життю порядних трудівників. Коли хто з селян протестував, того оголошували під кулачником і уповноважений ДПУ негайно давав команду на арешт і висилку. Беззаконня і репресії допускалися не

тільки щодо заможних селян, а й щодо бідноти. Ця політика була такою жорстокою, що люди вважали за краще мовчати...» [4, с. 66]. Дана цитата є відповіддю на питання, чому люди, котрі пережили голод 1932–1933 рр. не поспішали розповідати про ті страшні події своїм нащадкам.

Про глибокі психологічні зміни у свідомості багатьох людей через голод 1932–1933 рр. інший вітчизняний історик Н.З. Прокіп в одній зі своїх наукових робіт констатує: «За роки незалежності України, були накопичені і оприлюднені матеріали, неспростовані докази, документальні, усні свідчення про Голодомор 1932–1933 рр. в Україні. Саме вони дають глибинне розуміння причин сучасного становища українців сьогодні, що характеризуються занепадом економіки, культури, знеціненням вікових культурних традицій. Аналіз психічного стану очевидців голодомору та дітей, вихованих (а це ціле покоління) у страху, дає можливість відповісти на питання: чому ми так живемо?» [3, с. 185–186].

д) сучасній людині важливо вирішувати ті проблеми, які є актуальними для неї сьогодні, передусім це матеріальні, адже їх для більшості наших співвітчизників доводиться вирішувати самотужки, без допомоги від держави. Тому переважна більшість українців інформацію про Голодомор 1932–1933 рр. сприймає репродуктивно, без глибокого розуміння та необхідного морального співпереживання. Хоч ця страшна трагедія нашого народу зачепила переважну більшість українців, уже пройшло досить немало часу, з позиції довжини людського життя, багато з людей не знає свого родоводу, і не відчуває себе причетними до цього лиха, бо їм, елементарно, бракує патріотизму.

У різних середніх та вищих навчальних закладах патріотизм виховують різними методами. Зокрема, вже більше десяти років, щорічно у листопаді місяці, студенти різних факультетів денного відділення ХНЕУ ім. С. Кузнеця беруть участь у круглому столі, що присвячений вшануванню пам'яті жертв подій Голодомору 1932–1933 рр. Переважна більшість не байдужих студентів ХНЕУ ім. С.Кузнеця готує виступи про Голодомор 1932–1933 рр. на мікрорівні: описує тодішній соціально-економічний стан у різних населених пунктах нашої держави, розповідає реальні життєві історії про своїх постраждалих односельців та родичів, біографії винних у скоєнні цього злочину представників тодішнього партійного радянського керівництва Радянського Союзу (Й. Сталіна, В. Молотова, Л. Кагановича), партійного і радянського керівництва України (П. Постишева, В. Чубаря, П. Любченка, С. Косіора, М. Хатаєвича та

ін.), очільників місцевих райкомів, місцевих функціонерів усіх рівнів, активістів – всіх, хто були причетними до здійснення на селі сталінської аграрної політики, що призвела до трагедії голодомору. Студенти свої доповіді супроводжують презентаціями, невеликими відеофрагментами, звукозаписами, дехто – готує плакати, де зображуються події 1932–1933 рр. Інша ж частина студентів готує доповіді, присвячені вивченню Голодомору 1932–1933 рр. на макрорівні: аналізує причини, хід, наслідки голодомору. Безперечним позитивним аспектом проведеної роботи є те, що байдужих до проблеми голоду 1932–1933 рр. серед слухачів практично не залишається.

На сьогоднішньому етапі вивчення сучасної історіографії голоду 1932–1933 рр. на Харківщині велике значення мають і систематизовані краєзнавчі матеріали вказаного періоду. Хоч не всі ці роботи описані на основі архівних документів, велике культурне та просвітницьке значення цих краєзнавчих робіт зводиться до того, що вони викликають інтерес до історії своєї батьківщини, до біографій деяких відомих історичних подій, до історії свого роду, близьких та знайомих, односельчан у пересічного читача.

На сучасному етапі середньостатистичному читачеві пропонується така публіцистична література про голод 1932–1933 рр. на Харківщині за такими напрямками: краєзнавчі видання, написані з використанням широкої архівної бази; краєзнавчі видання, присвячені історії рідного краю ХХ ст. (чи ін. хронологічного періоду), які містять спогади очевидців про голодомор 1932–1933 рр; замітки про це явище у місцевих періодичних виданнях; науково-популярні видання; мемуари.

Наша вітчизняна дослідниця О. Веселова у одній зі своїх наукових праць наводить переконливі свідчення жертв голоду 1932–1933 рр., що жили на території сучасних Золочівського, Ізюмського, Балаклійського районів Харківщини та тих районів Полтавщини, території яких у той час в політико-адміністративному відношенні входили до складу Харківської області [2, с. 202]. В Україні ентузіастидослідники голоду-геноциду – автори-упорядники збірників-свідчень Б. Ткаченко, В. Рудий, Ю. Авраменко, Т. Поліщук, М. Булда, Ю. Мицик, Т. Демченко, І. Магрицька та ін. за останні 15 років підготували книги свідчень людей, які пережили неймовірно жакхливий голод і вижили [2, с. 202].

Ця тема складна для розуміння, моторошні картини голодного лихоліття мимоволі постають перед очима... На сучасному етапі вивчення цієї проблеми слід молодим, незаангажованим дослідникам

знаходити та опитувати свідків того голоду, занотовувати, публікувати, співставляти з вже надрукованими матеріалами та робити висновки. Окремо слід зазначити, що у нашому суспільстві бракує матеріалів про голод 1932–1933 рр., прийнятних для сучасної молоді, що живе, переважно, у світі комп'ютерних комунікацій, яка б майбутнім поколінням несла історичну правду на зрозуміло і на доступному рівні.

А для широкої читацької аудиторії середнього віку, рівень інформованості якої про голод 1932–1933 рр., у кращому випадку обмежується кількома відомими фактами та в цілому залишає бажати кращого, явно бракує науково-популярних видань за вказаною тематикою.

Ці жахливі злочини сталінського режиму у різних населених пунктах України вивчати всебічно надзвичайно складно, адже за такої величезної кількості жертв живих свідків, що можуть розповісти про соціально-економічний стан українського села в 1932–1933 рр. залишається щодня все менше та менше. І обов'язком сучасних науковців є спроба встигнути поговорити з кожною людиною, яка пережила той час, почути та занотувати їх свідчення, щоб майбутні покоління володіли правдивими фактами, виявити малодосліджені сторони вказаної проблеми.

Список використаних джерел

1. Боряк Г. В. «Архівовид» в Україні 1936-1990 рр. як наслідок голодомору / Г. В. Боряк // Голод в Україні у першій половині ХХ століття: причини та наслідки (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947). Матеріали Міжнародної наукової конференції 20-21 листопада 2013 р. – НУ «Києво-Могилянська академія». – К., 2013. – С. 13–19.
2. Веселова О. Свідчення очевидців голоду-геноциду 1932-1933 років в Україні як джерело вивчення його причин і наслідків / О. Веселова // Голодомор 1932–1933 років в Україні: причини, демографічні наслідки. Матеріали міжнародної наукової конференції. – К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2009. – С. 189–211.
3. Прокіп Н. З. Реакція Західної України та міжнародної спільноти на голодомор 1932–1933 рр. в Україні / Н. З. Прокіп // Наукові записки Національного університету «Львівська політехніка», 2011. – Вип. 32. – С. 181–187.
4. Скотар І. Ф. Валківська старовина: Історико-краєзнавчий нарис / І. Ф. Скотар. – Х. : Оригінал, 1993. – 80 с.